
ՆԱՐԵԿԱՑՈՒ ՀԱՍՑԵԻՆ ՀՆՉԱԾ ԲԱՄԲԱՍԱՆՔՆԵՐԻ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ*

ՀՐԱՉԻԿ ՄԻՐԶՈՅԱՆ

Նոր չէ այս հարցը. նույնքան հին է, որքան բանաստեղծի «Մատենան ողբերգութեան»-ը, քանզի հեղինակը ամենատարբեր ձևերով հայտնում է, որ ինքը զոհ է դարձել չարամիտ մարդկանց բամբասանքների ու բանասարկությունների: Այդ իրողությունն այս կամ այն կերպ արտացոլվել է նաև Նարեկացու կյանքին ու գործունեությանը վերաբերող մատենագրական նյութերում ու ժողովրդական ավանդություններում: Բնականաբար, նարեկացիագետներից շատերն են փորձել պատասխանել այդ հարցին: Առաջադրվել են տարբեր տեսակետներ ու վարկածներ, որոնցից քաղաքացիություն է ստացել այն մտայնությունը, որ բանաստեղծին ամենայն հավանականությամբ մեղադրել են աղանդավորության, ի մասնավորի՝ թոնդրակյաններին հարելու համար¹:

Մի կողմ թողնելով բանաստեղծին հալածելու պատճառների խնդիրը՝ վաստակաշատ նարեկացիագետ Ա. Ղազինյանը պարզապես փաստել է, որ թեև նա «մեծ հռչակ է վայելել իր կենդանութեան տարիներին», բայց «ունեցել է նաև հակառակորդներ, որոնք չարախօսել, կշտամբել, բամբասել, հալածել են թէև, սակայն ոչ ոք զրաւոր բացասական խօսք չի թողել Նարեկացու մասին»²: Անշուշտ, իրավացի է հարգարժան հեղինակը, որ բանաստեղծի հակառակորդներն ու թշնամիները զրավոր ոչինչ չեն թողել, բայց արդյոք հնարավոր չէ՞ որոշակիացնել, թե վերջին հաշվով ինչ բամբասանքներ են հնչել նրա հասցեին: Ճիշտ է, դեռևս 2003 թ. ես մասամբ անդրադարձել եմ այդ խնդրին և եզրակացրել, որ Մատյանում Նարեկացին ըստ էության վերարտադրում է իր մասին այլոց հորինած բամբասանքները, սակայն որպես այդպիսիք դրանք մանրամասն չեմ վերլուծել: Անցած մեկուկես տասնամյակում շարունակելով զբաղվել Մատյանի հետ կապված բազմաթիվ խնդիրների ուսումնասիրությամբ, այնտեղ ի հայտ եմ բերել բանաստեղծի հասցեին հնչած բամբասանքներին վերաբերող մի շարք

* Հնդվածի հիմքում դրված են 2018 թ. նոյեմբերի 7-ին Մ. Մաշտոցի անվ. Մատենադարանում կայացած «Նարեկացիական ընթերցումներ» 4-րդ միջազգային գիտաժողովում կարդացած զեկուցման հիմնադրությունները:

¹ Տե՛ս **Մանուկ Աբեղյան**, Երկեր, հ. Գ, Եր., 2015, էջ 579-580: Ավելի մանրամասն տե՛ս **Վաչե Նալբանդյան**, Գրիգոր Նարեկացի, Եր., 1990, էջ 29-30:

² **Արշալոյս Ղազինեան**, Գրիգոր Նարեկացի. բանաստեղծական արուեստը, Անթիլիաս-Լիբանան, 1995, էջ 30:

նոր տեղեկություններ, որոնց քննությամբ ցանկանում եմ ամբողջացնել իմ տեսակետը, որը, համոզված եմ, կարևոր է ոչ միայն նարեկացիագիտության, այլև առհասարակ հայագիտության համար:

Պարզվում է, որ Մատյանն ընդհանրապես չի ուսումնասիրվել բանաստեղծի մասին հորինված բամբասանք-մեղադրանքներն ի ցույց դնելու տեսանկյունից: Համոզված եմ՝ հիմնական պատճառը նարեկացիագիտության մեջ վաղուց արմատավորված այն տեսակետն է, որ իբր Մատյանում չկան հեղինակի կյանքին ու գործունեությանը վերաբերող տեղեկություններ: Այլապես ինչո՞վ բացատրել, որ թեև Մատյանի Բան Բ-ում բանաստեղծն իրեն համարում է «բամբասեցեալս ընդ Բեթսայիդայ», իսկ Բան Թ-ում, դիմելով իր «թշուառ, ամենապատկառ» անձին, հարցնում է.

Եւ արդ, զի՞նչ արժանաւոր ըստ քեզ բամբասանս շարագրեցից

Ի կտակ մաղթանաց մատենի այսր ողբերգութեան,

Ո՛վ անձն իմ թշուառ, ամենապատկառ

Եւ առ պատասխանիս բանից անբարբառ,

Անպիտան աստուծոյ եւ սրբոցն մասնակցութեան³,

բայց ոչ ոք հարց չի տվել, թե ինչ բամբասանքների մասին է խոսքը կամ ինչու պետք է բանաստեղծն իր **մաղթանքների կտակ մատյանում** շարագրի-շարադրի ինչ-որ բամբասանքներ: Չէ՞ որ անձամբ գոհ դառնալով բամբասանքների ու բանասրկությունների օրգանական աստեղծություն ուներ դրանց ամեն կարգի դրսևորման հանդեպ, ուստի Մատյանի բան Դ-ում խորհրդածելով երկրային կյանքի մասին՝ որպես ցանկություն-երազանք դեռ գրելու էր. «Պարսեցի՛ն պատրողին բանասրկութիւնք/Պակասեցի՛ն զէնք զրպարտողին.../Ի գուբն ինձ փորեալ ինքեա՛նք ընկճեցին»:

Այսպես մտածող բանաստեղծը, բնականաբար, չէր կարող բամբասանքներ հորինել այլոց, առավել ևս՝ իր մասին: Ճիշտ է, թեև իր գործած ու չգործած մեղքերը խոստովանելիս շատ է զբաղվում ինքնակշտամբանքով, ինքնաձաղկմամբ ու ինքնախարազանմամբ և հենց այդ նպատակով էլ ստեղծել է ինքն-արմատով կազմված մի շարք նորաբանություններ՝ **ինքնադսրով, ինքնաթոյն, ինքնակշտամբելի, ինքնահարուած, ինքնամարտ, ինքնանախատ, ինքնասաստ** և այլն, բայց երբեք չի դիմում ինքնաբամբասանքի (ապացույց՝ չի ստեղծել նման բառ), որովհետև քաջ գիտեր, որ «թէ չար է անէծս առնուլ յաւտարէ,/Ապա ան-

³ **Գրիգոր Նարեկացի**, Մատենան ողբերգութեան, աշխատասիրությամբ՝ Պ. Մ. Խաչատրյանի և Ա. Ա. Ղազինյանի, Եր., 1985, էջ 419: Այսուհետ Մատյանից մեջբերումներ կատարելու եմ միայն այս հրատարակությունից: Ի դեպ՝ աշխատասիրողներից Պ. Խաչատրյանը «Ի կտակ մաղթանաց մատենի» բառակապակցության առթիվ ծանոթագրել է. «Իր Մատյանը կտակ կոչելով՝ Նարեկացին ցանկացել է ասել, որ նրա մեջ ցույց է տվել, թե ո՞վ է ինքը, ի՞նչ էր, ի՞նչ եղավ կամ ի՞նչ կարող է լինել այժմ և մահվանից հետո, որպեսզի այն, իբրև կտակ, ապագայում ևս հաստատուն մնա (տե՛ս «Նարեկյուն», էջ 44, ծնթ. 1)» (նույն տեղում, էջ 992):

ձամբ զանձն անիծանել՝ կրկին չարաչար» (Բան Կ.բ): Նույնը առավել ևս վերաբերում է բամբասանքին, քանզի սա իր ուժով ու ազդեցությամբ անհամեմատ ավելի զորավոր է, քան անեծքը: Բայց կար նաև դրամի հակառակ երեսը՝ իր կամ ուրիշների մասին բամբասանք հորինելու դեպքում բանաստեղծի մաղթանքների կտակ Մատյանը կգրկվեր իմաստից և ճշմարտախոսության առինքնող հմայքից: Այստեղից միանշանակ հետևում է, որ Թ Բանում բանաստեղծի առաջադրած հարցը՝ «զի՞նչ արժանաւոր ըստ քեզ բամբասանս շարագրեցից», վերաբերում է իր մասին ուրիշների հորինած ու տարածած բամբասանքներին:

Ինքնըստինքյան ծագում է հաջորդ հարցը. արդյո՞ք բանաստեղծն իրականացրել է իր այդ ցանկությունը: Մատյանի մանրագնին քննությունից պարզվում է, որ ինչպես միշտ, այս անգամ ևս Նարեկացին անպատասխան չի թողել առաջադրված հարցը, այլ դրան հատկացրել է Մատյանի մեկ ամբողջ գլուխ (Բան ԽԵ), որի Բ ենթագլխում շարագրել է մի քանի տասնյակ բամբասանք: Այդ թվարկումն սկսվում է «**Բարդեա՛ եւ դիզեա՛ անձինդ մեղապարտի բամբասանս յոգունս**»/Չքոյսն խոհերս բազմամասնեայս, անձն իմ, կշտամբեալ յոգնախթանդ բանիս» տողերով և ավարտվում «Եւ զոր չէ ճառելի եւ կամ գրելի եւ կամ պատմելի/Եւ կամ յերեսս դիմաց բերելի» թերասացությամբ:

Որ տվյալ ենթագլխում թվարկված բոլոր բամբասանքները վերաբերում են հենց բանաստեղծին, ակնհայտ է դառնում հաջորդ ենթագլխի առաջին իսկ տողերից.

Եւ արդ, զիա՞րդ բժշկեցիս, անձն իմ եղկելի,

Ի յայսքանեաց տիզաց խոցոտեալ,

Բարձեալ թողեալ այր մի տարագիր, անողջանալի, ըստ մարգարէին,

Քանզի մի ի վերագրելոցդ բաւականապէս զաւրէ սատակման,

Թող թէ այսքան դասք սպանողաց, դժնէից դահճաց շուրջ պաշարողաց:

Ինչպես դժվար չէ հասկանալ, բանաստեղծն այդ բամբասանքներից ամեն մեկը համարում է մի խոցող տեգ, իսկ իր անձը՝ այդ տեգերով խոցոտված: Ընդ որում տեգերից մեկն իսկ բավական է մարդ-բանաստեղծին սպանելու համար, մինչդեռ ինքը պաշարված-շրջապատված է ոչ թե մեկ կամ մի քանի, այլ բազում տասնյակ սպանիչ տեգ-բամբասանքներով: Այնքան ցավագին է եղել բանաստեղծի խոցվածքը, որ չգոհանալով նկարագրածով՝ պատկերն ավելի տպավորիչ դարձնելու համար շարունակում է.

«Մանաւանդ զի ոչ այսու եւեթ նմանագրութեամբ/Կշոյի տարացոյց տաժանեցելոյս:/ Այլ զոր արինակ անթիւ բազմութիւն կայտառաց կարճաց խայթողականաց /Ի ստորին մասունս ծայրից տտնոցն զաւրհասական թոյնս բերելոց,/Եւ յաման մաշկեղէն արկեալ ամփոփէ զելիցն շաւիղ կապարանին շրջափակութեամբ/Յուցանի արտաքուստ բարուք,

Իսկ ի ներքուստ՝ համբարք չարի./Եւ պահեստ կորստեան եւ կոյտ կսկծման/Եւ գործանեայք սատակման եւ մշակք մահու:

Փաստորեն եթե մինչև այդ բանաստեղծը ներկայացնում էր բամբասանքների ահավոր ուժը, կարողությունը և բամբասարկուների քանակը, ապա այս դեպքում պատկերում է նրանց նենգ ու կեղծավոր վարքագիծն ու գործելակերպը՝ արտաքուստ լինել մեղմ ու բարի, իսկ **«ներքուստ՝ համբարք չարի»** դառնալով **«գործանեայք սատակման եւ մշակք մահու»:**

Որքան էլ զարմանալի է, Մատյանի այս գլուխը (ԽԵ) բովանդակային առումով չի արժանացել նարեկացիագետների ուշադրությանը, չի ենթարկվել անհրաժեշտ վերլուծության: Իհարկե, նրանցից ոմանք այս կամ այն ձևով անդրադարձել են մեզ հետաքրքրող գլխին, բայց ոչ ոք ոչինչ չի ասել վերջինիս բովանդակության մասին: Օրինակ, լեզվաբան Վ. Առաքելյանը քննել է այդ գլխի Բ ենթագլխում գործածված նորաբանությունները⁴, Վ. Նալբանդյանը ներկայացրել է Նարեկացու «քերթողական արվեստի բնորոշ» որոշ առանձնահատկություններ⁵, Ա. Ղազինյանը Մատյանում բանաստեղծի կիրառած գրական ժանրերից մենախոսության մասին իր արտահայտած տեսակետն է ցույց է դնում հենց այս գլխի օրինակով⁶, Աննի և Ժան Պիեռ Մահեները շատ հպանցիկ այս գլխին են առդիմում հաստատելու համար «մարմնաւոր «ցանկական» մեղքի» մասին իրենց տեսակետը⁷, Գրիգոր Պըլտյանը, փաստելու համար Մատյանի բազմամասնյա՝ «բազմաստեղնեան» կառուցվածքը, մեջբերում է կատարում հենց Բան ԽԵ-ի Բ ենթագլխից⁸: Վերջապես, Հրայր Թամրազյանն այս գլխի Ա ենթագլուխը դիտել է որպես աղոթքի մասին Անանիա Նարեկացու տեսության յուրօրինակ իրականացում⁹:

Քանի որ, ինչպես ասվեց, վերոհիշյալ նարեկացիագետները չեն զբաղվել Մատյանի ԽԵ Բանի բովանդակության քննությամբ, ուստի, մի կողմ թողնելով նրանց արտահայտած տեսակետները, ցանկանում եմ ներկայացնել խնդրո առարկա գլխի բովանդակության իմ ընկալումը:

Ա ենթագլխում բանաստեղծն ընթերցողին նախապատրաստում է, որ նա կարողանա ճիշտ հասկանալ Բ ենթագլխի բովանդակությունը, ուստի հենց սկզբից իր կործանված անձին խորհուրդ է տալիս բարերար Աստծուն խոստովանել **«զմտացդ՝ իբրեւ զգործոց»**, այնուհետև

⁴ Տե՛ս Վարազ Առաքելյան, Գրիգոր Նարեկացու լեզուն և ոճը, Եր., 1975, էջ 55-56:

⁵ Տե՛ս Վաչե Նալբանդյան, նշվ. աշխ., էջ 278:

⁶ Տե՛ս Արշալույս Ղազինյան, նշվ. աշխ., էջ 165 և 199:

⁷ Տե՛ս Աննի Մահե և Ժան Պիեռ Մահե, Գրիգոր Նարեկացին և իր «Մատեան ողբերգութեան» երկը, Եր., 2004, էջ 217:

⁸ Տե՛ս Գր. Պըլտեան, Երկխօսութիւն Նարեկացիի հետ, Սարգիս Խաչենց. Փրինթինգտոն, Եր., 2008, էջ 212:

⁹ Տե՛ս Հրայր Թամրազյան, Գրիգոր Նարեկացին և Նարեկյան դպրոցը, գիրք Գ, Եր., 2017, էջ 154-155:

թվարկում է, թե ինչը որպես ինչ պետք է ներկայացնել և վերջում հավելում. «Ձայտսփիկ յաճախեա՛, կուտեա՛ կրկին յանձնառութեամբ՝/Վերստին պատմել աստանար մեծաւ հեծութեամբ **զչիցն՝ իբրեւ զեղելոց**»։ Իմ կարծիքով, «**չիցն՝ իբրեւ զեղելոց**» արտահայտությամբ ըստ էության ակնարկում է, որ հաջորդ ենթագլխում թվարկվելիք «բամբասանս յոգունս»-ը ոչ այլ ինչ է, քան չեղածը որպես եղածի մատուցում։ Ոչ պակաս կարևոր է բանաստեղծի ցուցումը՝ «**վերստին պատմել աստանար**», որից այն տպավորությունն է ստացվում, որ այդ ամենը երբևէ պատմվել է այլ տեղ, իսկ ինքը ցանկանում է, որ **վերստին**, դարձյալ, կրկին, նորից պատմվի «աստանար», այսինքն՝ իր մաղթանքների կտակ Մատյանում։ Այժմ տեսնենք, թե իրականում ինչ են բամբասել, կամ ինչ մեղադրանքներ են հնչել բանաստեղծի հասցեին։ Հաշվի առնելով հարցի կարևորությունը՝ մեջբերում եմ ամբողջ ենթագլուխը.

Բ

Բարդեա՛ եւ դիզեա՛ անձինդ մեղապարտի բամբասանս յոգունս՝
 Զքոյսն խոհերս բազմամասնեայս, անձն իմ, կշտամբեալ
 յոգնախթանդ բանիւ

Զչարութիւնն, զանարեւնութիւնն, զվրիպութիւնն,
 Զառ ի մարտին հանդիսէ փախուստ, զպարտութիւնն,
 Զմոլեգնութիւնն, զամբարշտութիւնն, զապշութիւնն,
 Զթմբութիւնն, զքունն արթնական, զառ ի յընթացն զնիրհումն,
Զխորհուրդն աւտարտոյի, զբանիցն նանրութիւն,
 Զգազրութեանն հաճութիւն, զյամենալն ի նմին,
Զփափագելն Աստուծոյ ատելեացն,
 Զաներկիւղութիւնն, զանսաստութիւնն, զանհարթութիւնն,
 Զթերութիւնն, զթիրութիւնն, զլուծութիւնն, զճշդութիւնն,
 Զանկապ արձակումն, զծիծաղականսն, զվրնջողականսն,
 Զկատակերգականսն, զգայթակղականսն, զպատրողականսն,
 Զանդէպ քաջութիւնսն, զանյարմար մարտսն, զառանց արինի
 արիութիւնսն,
 Զիւեղմուննս հոգւոյն, զտատանողականսն, զերկշտութիւնս,
 Զբազմաստեղնեան ճիւղսն զրահետականս,
 Զանպատկար փարաքմունսն, զգժտութիւնսն, զգժղմնութիւնսն,
 Զանդատ ատելութիւնսն, զմարմաջմունսն դիւրըմբոնողականս,
 Զփոքունցն զանկշռութիւնս, զխոստմանցն դրժողութիւնս,
Զուխտիցն մոռացութիւնս, զնմանեացն այլակերպութիւն,
 Զկեղծեացն քողարկութիւն, զփառամոլութեանն մորոսութիւն,
 Զյանիցն յաւակնութիւն, զապիրատութիւնսն,
 զինքնասիրութիւնսն,

Չնախագահիցն տենչութիւն, զհատուցանելն եղեռնականացն,
Չնոցինսն զանշահ աղճատանսն, զվայրապար բերմունսն,
Չընթացակցութիւնսն խորամանկութեան բանսարկուին,
Չբանին սերմնակաթութիւն, զվաճառումն կենացն ընդ գնոց
սատակմանն,

**Չկորուստ աւանդիցն, զհայրենեացն ծախս, զկապարանն
ձգողական,**

Չփոկով լծոյ երնջոց անխզելի ըմբռնմամբ զանաւրէնութիւնս,
Չյարաթաթաւ տղմարնակութիւնս, զլքումն լաւացն,
Չընթադրութիւնս անկարծիցն, զկնի դարձին առ նոյն դարձ
դաժանական,

Չնորոգ մտացն, զաւտար խորհրդոցն, զանկայուն կամացն,

Չհաչման հագագին, զեութիւն շնչոյն,

Չեւսն քան զսահման կանոնացն դրութեան՝

Չիշխանականին զամենասփիռ բացարձակութիւն

Եւ գոր չէ ճառելի եւ կամ գրելի եւ կամ պատմելի

Եւ կամ յերեսս դիմաց բերելի:

Կարծում եմ՝ դժվար չէ հասկանալ, որ բանաստեղծին բամբասել-մեղադրել են ինչպէս բնավորության գծերի, կամային որոշակի հատկանիշների, իրենց կարծիքով՝ մերժելի վարքի ու վարքագծի, անընդունելի գործունէության ու գործելակերպի, այնպէս էլ ֆիզիկական ինչ-որ արատի («Չհաչման հագագին, զեութիւն շնչոյն») համար, անգամ իսկ հերյուրել են այնպիսի բամբասանքներ, որոնց մասին գերադասել է պատմել չպատմելով:

Անշուշտ, այդ ամենին հնարավոր չէ մեկ հողվածում մանրամասն անդրադառնալ, ուստի կփորձեմ ընթերցողի ուշադրությանը ներկայացնել առավել կարևորները, բայց մինչև դրան անցնելը ցանկանում եմ հայտնել մեկ նկատառում, որը, կարծում եմ, խիստ կարևոր է ճիշտ հասկանալու և գնահատելու համար բանաստեղծի հասցեին արված բամբասանք-մեղադրանքները: Հայոց լեզվի բացատրական բառարաններում (Նոր հայկազյան, Ժամանակակից հայոց լեզվի ակադեմիական քառահատոր և էդ. Աղայանի) **բամբասել** բառը, բացատրվում է որպէս մեկի մասին չարախոսել, սուտ լուրեր տարածել, մեկին զրպարտել, նրա բացակայությամբ վատաբանել և այլն, մինչդեռ Ստ. Մալխասյանցի բառարանում կարդում ենք. «**Բամբասել**, եցի (բամ բայի առաջին երկու դեմքը, ասում եմ – ասում ես, համապատասխան այժմեան ասելօսելին), նր. 1. «Մեկի մասին, նրան վնասելու դիտաւորութեամբ, վատ, բայց ճշմարիտ բան ասել: ... 2. Առհասարակ՝ չարախօսել, վատաբանել, մեղադրել, սուտ կամ ճշմարիտ»¹⁰ (ընդգծ. իմն են – Յ. Մ.): Փաստորեն

¹⁰ **Ստեփան Մալխասեանց**, Հայերէն բացատրական բառարան, հատոր առաջին, ԵՊՀ հրատ, Եր., 2010, էջ 322:

բառարանագրի համոզմամբ՝ մեկին բամբասել, նշանակում է ոչ թե կամ ոչ այնքան բացարձակապես սուտ, անհիմն, դատարկ բաներ պատմել նրա մասին, այլ ընդհակառակը՝ բամբասանքի մեջ պետք է լինի ճշմարտության ինչ-որ հատիկ, որպեսզի բամբասանք լսողը չկասկածի բամբասարկուի ասածների հավաստիությանը և անվերապահորեն հավատա նրան, իսկ ուրիշներին վերապատմելիս, անշուշտ, կատարի հավելումներ: Իսկապես, Նարեկացու մասին շրջանառված բամբասանք-մեղադրանքների քննությունից պարզվում է, որ դրանք ունեցել են նաև իրական հիմքեր, այսինքն՝ բանաստեղծի բնավորության, հոգեբանության, վարքի ու վարքագծի այս կամ այն հատկանիշը, գործունեության անգամ իսկ ամենադրական երեսը չարամտորեն աղավաղվել, ուռճացվել ու ներկայացվել են ծուռ հայելու մեջ: Ասվածը փորձեմ հաստատել փաստերով:

1. Թեև վերը բերված բամբասանքներից յուրաքանչյուրը, բանաստեղծի բառերով ասած, մի-մի սպանիչ տեգ էր, դրանցից առաջին լուրջ վտանգ ներկայացնողն ու վարկաբեկիչը, իմ կարծիքով, «Զխորհուրդն աւտարոտի, զբանիցն նանրութիւն» բամբասանք-մեղադրանքն է: Ինքնին հասկանալի է, որ ստեղծագործական եռանդով ու նորարարական գաղափարներով լի բանաստեղծի՝ եկեղեցական հնացած, քարացած ու մեծ մասամբ աղավաղված կարգերի, ծեսերի ու սովորույթների քննադատությունն ու դրանք նորոգելու, թարմացնելու և բարեփոխելու պահանջը, բնական է, սիրով չէին ընդունվելու տգետ, անկիրթ, անգրագետ, ծույլ ու անբան, բայց մարմնասեր ու մամոնայասեր հոգևորականների (անշուշտ նաև նրանց հարագատների, բարեկամների կամ համախոհ աշխարհիկների) կողմից: Պարզ է, որ նման պայմաններում նրանք պետք է ամեն կերպ ջանային կասեցնել իրենց գլխացավանք ու անհանգստություն պատճառող բանաստեղծի գործունեությունն ու գաղափարները, բայց չունենալով դրանք հերքելու, մերժելու բանական-տրամաբանական միջոց ու հնար՝ նրան զինաթափելու միակ ձևը մնացել է բամբասանքն ու բանսարկությունը, ահա թե ինչու բանաստեղծի խորհուրդները որակել են «աւտարոտի», այսինքն՝ օտար, խորթ, անհարազատ, իսկ խոսքը՝ նանիր, դատարկ, պարապ և այլն:

2. Հայ եկեղեցու անմնացորդ նվիրյալ, նրա սկզբունքների ու ամբողջյան անձնուրաց պաշտպան, հետևաբար այդ նույն եկեղեցու թշնամիների դեմ անհաշտ պայքարող բանաստեղծի համար ամենավտանգավոր մեղադրանքը հնչել է խիստ հատու. «Զփափագելն աստուծոյ ատելեացն»: Նարեկացիագետներին քաջ հայտնի է, որ Կճավա վանքի վանահորը հղած թղթում, որը բնավ էլ ինքնապաշտպանական չէ, ինչպես կարծել են ոմանք, նամակագիրը խստորեն հանդիմանում է վանահորը թոնդրակեցիների հանդեպ դրսևորած հանդուրժողական, մասամբ և համակրալից վերաբերմունքի համար և անթաքույց ատելությամբ պախարակելով թոնդրակեցիներին՝ նրանց անվանում է «Աստուծոյ

ատելեացո»¹¹: Ավելին, այնքան ուժեղ է նրա ատելությունը թոնդրակեցիների հանդեպ, որ փառաբանում է նրանց դահիճ արաբ ամիրա Աբուլ Վարդին՝ կոչելով «արդարեւ՝ գաւազան սրտմտութեան ի ձեռին Տեառն Յիսուսի»¹²: Բանաստեղծի անթաքույց ատելությունը դրսևորվել է նաև Մատյանում, սակայն հակառակորդները, քաջ հասկանալով ցանկացած մարդու (հոգևորական թե աշխարհական) թոնդրակյաններին համակրելու կամ հետևելու համար մեղադրվելու վտանգավորության աստիճանը, հարկավ Վերհիշելով բանաստեղծի հոր և ուսուցչի հետ տեղի ունեցած իրողությունները, վերջապես՝ նկատի ունենալով իր իսկ նորարարական-բարենորոգչական գաղափարների առերևույթ նմանությունը թոնդրակյանների սկզբունքներին, առանց վարանելու անտեսել են նրա հակաթոնդրակյան եռանդուն գործունեությունը և շրջանառության մեջ դրել «գիւփազելն աստուծոյ ատելեացն» բամբասանքը, որով միանշանակ հաստատվում է «Յայսմաւորքի» այն տեղեկությունը, որ «կոպիտ և սոպո» մարդիկ նրան համարում էին հերձվածող, այսինքն՝ աղանդավոր-թոնդրակյան: Այո՛, երիցս իրավացի էր ֆրանսիացի ակնավոր լուսավորիչ Շառլ Մոնտեսքյոն, որ մարդու համար ամենաձանր պատիժն այն է, երբ նրան ջրամույն են անում այն տախտակի վրա, որով փրկվել է անխուսափելի կործանումից:

3. Վտանգավորությամբ նախորդին բոլորովին չի զիջում «Ձուխտիցն մոռացութիւնս, զնմանեացն այլակերպութիւն» բամբասանքը: Հարկ կա՞ նշելու, թե վաղ մանկությունից ամբողջ կյանքը եկեղեցում անցկացրած սրբակրոն ուխտավորի համար որքան ծանր կարող էր հնչել ուխտազանցության և նույն ուխտի մյուս անդամներից տարբերվելու, այսինքն՝ այլակերպ ու այլատեսակ ապրելու բամբասանք-մեղադրանքը, քանզի ցանկացած ուխտամոռաց դառնում է Աստուծոց մերժված, որովհետև ոչ միայն մյուս ուխտյալների, այլև Աստծու հետ կապված է նախ և առաջ հենց ուխտով: Այսուհանդերձ, սույն բամբասանք-մեղադրանքը լավագույն հաստատումն է «բամբասանք» բառի Ստ. Մալխասյանցի բացատրության՝ մեկին «վնասելու դիտաւորութեամբ վատ, բայց ճշմարիտ բան» ասել: Իրականում դա խոստովանում է նաև բանաստեղծը. Մատյանի ԺԵ բանում վերհիշելով անցյալում իր կյանքում տեղի ունեցած ինչ-որ իրողություն՝ իրեն համարում է «ուխտակորոյս, աւանդամոռաց» և նմանեցնում հոտից բաժանված ու սարերում մոլոր թափառող ոչխարի, իսկ ԾԵ բանում, ի թիվս այլ մեղքերի, նշում է. «Ի յուխտին պահել՝ դաշինն դրժեցին»: Արդյո՞ք այստեղից չի հետևում, որ «Ձուխտիցն մոռացութիւնս, զնմանեացն այլակերպութիւն» բամբասանքի հիմքում դրված է բանաստեղծի կյանքում երբևէ տեղի ունեցած համանման իրողություն, որը հակառակորդները չարամտորեն նենգափոխել և ուղղել են բանաստեղծի դեմ:

¹¹ «Գիրք թղթոց», Երուսաղէմ, 1994, էջ 617:

¹² Նույն տեղում, էջ 618:

4. Բանաստեղծին առաջադրված բամբասանք-մեղադրանքներից առաջին հայացքից ամենաանսպասելին ու դժվար ընկալելին ձևակերպված է որպես «Ձևախազահիցն տենչութին, զհատուցանելն եղեոնականացն»: Բանն այն է, որ նախազահության, այսինքն՝ կաթողիկոսության ձգտումը ոչ մի կերպ չի համապատասխանում Նարեկացու մասին վաղուց ձևավորված այն կարծրատիպային պատկերացմանը, համաձայն որի՝ նա վաղ մանկությունից ապրել է վանքում՝ կտրված աշխարհիկ կյանքից, եղել գիշեր-ցերեկ աղոթող վանական, ուստի չէր կարող դրսևորել կաթողիկոսության ձգտում: Ցավոք, ոչ ոք հարց չի տվել, թե ինչպե՞ս կարող էր նման կենսակերպով ապրած վանականը Մատյանի նման «հրաշակերտություն» արարել: Ճիշտ է, եղել են նաև այդ կարծիքը մերժողներ¹³, բայց, ցավոք, ավանդույթն ավելի զորավոր է գտնվել: Այդ է պատճառը, որ երբ 2003 թ. հենց այս բամբասանքի և համանման այլ մտքերի հիման վրա վարկածի ձևով առաջադրեցի այն տեսակետը, որ ամենայն հավանականությամբ Նարեկացին մասնակցել է 992 թ. կայացած կաթողիկոսական ընտրությանը և ձախողվել, որը ճակատագրական նշանակություն է ունեցել նրա համար¹⁴, ընթերցողներից շատերը պարզապես մեկ հարց էին տալիս. «Մի՞ թե սրբակենցաղ կուսակրոն Նարեկացին կարող էր հավակնել նախազահական, այսինքն՝ կաթողիկոսական աթոռի»: Թեև սովորությունն չունեմ գիտական աշխատանքում մեջբերումներ կատարել բանավոր գրույցներից, բայց այս անգամ ստիպված եմ խախտելու այդ սկզբունքը. հոդվածիս առանձնատիպը տվեցի իմ վաղեմի բարեկամ, Մ. Մաշտոցի անվան մատենադարանի տնօրեն, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Սեն Արևշատյանին՝ ակնկալելով լսել նրա անաչառ կարծիքը: Երկար ժամանակ ոչ մի արձագանք չստացա, բայց մի օր անսպասելիորեն ասաց. «Գիտե՞ս, Հրաչի՛կ, այս ընթացքում անընդհատ ինձ հարց էի տալիս. «Մի՞ թե Նարեկացին կարող էր հավակնել կաթողիկոսական աթոռի», բայց պատասխանը միշտ լինում էր բացասական: Վերջապես փորձեցի հարցին մոտենալ հակառակ կողմից. «Իսկ ինչո՞ւ, ո՞չ: Չէ՞ որ հայ եկեղեցու պատմության և եկեղեցական կյանքի ամենաքաջագիտակն էր ժամանակակիցների մեջ, ամենից լավ էր զգում ու տեսնում առկա թերությունները, ամենից շահագրգռվածն էր դրանց վերացման և եկեղեցու բարենորոգման հարցում, էլ չեմ ասում, որ ամենից կարող ուժն էր դրանց իրականացման համար: Հետևաբար, ինչո՞ւ չպիտի ցանկանար դառնալ կաթողիկոս, եթե կար դրա հնարավորությունը»: Այնպես որ վարկածդ համարում եմ միանգամայն տրամաբանական, բայց պետք է ամրապնդես այն նոր ապացույցներով»:

¹³ Տե՛ս, օրինակ, **Հրանտ Թամրազյան**, Հայ քննադատություն, VI-XV դար, Բ գիրք, Եր., 1985, էջք 92-93, 103 նն:

¹⁴ Տե՛ս **Հ. Միրզոյան**, Նարեկացու առեղծվածը, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 2003, № 1, **նույնի** «Նարեկացիագիտական հետազոտություններ», Եր., 2010:

Հարկավ, մինչև օրս շատ եմ լսել թեր ու դեմ կարծիքներ, բայց մեծանուն հայագետի խոսքը ինձ համար ամենից թանկն է ու ոգևորիչը:

Խնդրո առարկա բամբասանքի «գնախագահիցն տենչութիւն» բառակապակցությունը, որ միանշանակ հասկացվում է կաթողիկոսության ձգտում, բացասական ոչինչ չի պարունակում, որովհետև եթե սահմանված կարգ էր, որ ընտրությունն անցկացվում է մրցույթով, ուրեմն դրան մասնակցելու մեջ պախարակելի ոչինչ չկար, այլ կերպ մտածելու դեպքում վիրավորած կլինենք նման հավակնություն դրսևորած բոլոր թեկնածուներին, առավել ևս՝ օրինական ընտրված կաթողիկոսներին: Միանգամայն այլ հարց է, թե ով ինչու կամ ինչ նպատակով է ցանկանում դառնալ կաթողիկոս: Ահա հենց այստեղ է, որ ի հայտ է գալիս բամբասարկուների չար դիտավորությունը, որովհետև բանաստեղծի բնական ու օրինական կամահայտությունը չարամտորեն մեկնաբանել են որպես «գիատուցանելն եղեռնականն», որ աշխարհաբար նշանակում է՝ «չարերուն չար հատուցանելը» (Թ. Գուշակյան), «չարով հատուցում չարագործներին» (Մ. Խերանյան): Սա արդեն իսկապես խիստ վարկաբեկիչ էր ցանկացած հավակնորդի համար, որովհետև տրամագծորեն հակասում էր քրիստոնեական բարոյականության բուն ոգուն՝ սիրիք թշնամուղ, չարությանը չարությամբ մի պատասխանիր և այլն: Փաստորեն հանճարեղ բանաստեղծին նենգորեն դատող ու դատափետող հակառակորդներն իրենց նեղ, գծուծ ու խիստ շահադիտական նկատառումները թաքցրել են ազգի, ազգային եկեղեցու և, անշուշտ համաքրիստոնեական ճշմարիտ վարդապետության պաշտպանության շղարշի տակ: Իսկ թե ովքեր էին այն չարագործները, որոնց իբր մտադիր էր չարությամբ պատասխանել կաթողիկոսության ձգտող Նարեկացին, ստույգ որոշել չեմ կարող, իսկ ենթադրություններ անել չեմ ցանկանում:

5. Եթե նախորդ բամբասանքի հեռահար հետին նպատակը քողարկվել է համաքրիստոնեական բարոյականության հիմնարար սկզբունքն իբր անտեսելու պատրվակով, ապա «Զկորուստ աւանդիցն, զհայրենեացն ծախս, զկապարանն ձգողական, /Զփոկով լծոյ երնջոց անխզելի ըմբռնմամբ զանաւրէնութիւնս» բամբասանքով փորձել են ազդել հայ մարդու հայրենասիրական զգացմունքների վրա և այդ ճանապարհով հայրենակիցների աչքում վարկաբեկել բանաստեղծի հեղինակությունը և նսեմացնել նրա վաստակը: Կատակ բան չէ հայրենական ավանդները անտեսելու, սեփական արժեքները մսխելու համար մեղադրվելը, որով նմանեցվում է նրանց, «ովքեր կարծես երկար պարանով իրենց մեղքերն են քարշ տալիս եւ ասես երինջների լծափոկով իրենց անօրէնութիւնները»¹⁵: Իհարկէ, Մատյանից առաջ Նարեկացու ստեղծած մատենագրական ժառանգության աչառու քննության դեպքում կարող ենք գտնել նման մտածողության հիմք տվող ինչ-ինչ մտքեր: Օրինակ՝ զարմանք է պատճառում Ապարանից խաչի պատմության ներբո-

¹⁵ Ես., Ե., 18:

դում Նարեկացու անվերապահ հիացմունքը (այն մասամբ դրսևորվել է նաև Մատյանի հիշատակարանում) բյուզանդական կայսր Վասիլ II-ի նվաճողական գործունեության հանդեպ, բայց դա հետևանք էր ոչ թե հայրենական արժեքների անտեսման ու վատնման, այլ քրիստոնեական աշխարհի միավորման ու ամրապնդման՝ բանաստեղծի ցանկության: Այս դեպքում էլ հաստատվում է «Յայսմաւորքի» այն վկայությունը, որ «կոպիտ և տպո» մարդիկ նրան անվանել են նաև «ծայթ», որը նշանակում է «քաղկեդոնականության համախոհ» կամ պարզապես քաղկեդոնական հայ, իսկ դա, անշուշտ, ենթադրում է հայրենի ավանդույթ-դավանանքը մոռացած և օտար դավանանքի հետևորդ:

6. Վերը ներկայացված բամբասանքի տրամաբանական շարունակությունն ու խորացումն է «Զնորոգ մտացն, զաւտար խորհրդոցն, զանկայուն կամացն» մեղադրանքը: Հարկ կա՝ ապացուցելու, որ անգրագետ կամ կիսագրագետ, անբան, տգետ, ծույլ ու հնաոճ մտածողությամբ, բայց իբրև կանոն նյութական շահասիրությամբ տարված հոգևորականներից (և ոչ միայն) շատերին բանաստեղծի նորարարական ու նորոգչական գաղափարները պետք է թվային օտար ու խորթ, և հնարավորության դեպքում նրան մեղադրեին անկայուն վարքագիծ դրսևորելու համար, ըստ այդմ իրենց իշխանությունը անխախտ պահելու նպատակով ամեն կերպ փորձեին կասեցնել նրա գործունեությունը:

7. Իր տեսակի մեջ շատ հետաքրքրական է «Զհաչման հագագին, զեութին շնչոյն» բամբասանք-մեղադրանքը, որում, իմ կարծիքով, որոշակի ակնարկ կա բանաստեղծի շնչառական-արտասանական ինչ-որ անբնականության մասին: Թեև ժամանակին հիմք ընդունելով Նարեկացու հորը բանադրած Անանիա Մոկացի կաթողիկոսի թղթերից մեկում Խոսրով Անձևացու մասին ասված այն միտքը, որ «սկսաւ նախ զբարբառն գելակի արձակել՝ ըստ յունարէն լեզուոյն զկիրակէն *կիռնիակէ* կոչել և զԵրուսաղէմ՝ *Եռուսաղէմ*, և որ սոցին նման է ի սոյն յառեալ բառբառ»¹⁶, ենթադրել եմ, որ այդ բամբասանքով հակառակորդները բանաստեղծին «մեղադրել են մայրենի լեզվի ավանդական ըմբռնումները և կանոնները խախտելու, նոր կամ օտարոտի հակումներ ցուցաբերելու մեջ»¹⁷, բայց այժմ, չբացառելով, որ այդ հանգամանքը ևս կարող էր որոշակի դեր խաղացած լինել, այնուամենայնիվ մտածում եմ, որ դրա համար եղել է ավելի լուրջ պատճառ: Նման տեսակետի տեղիք է տալիս այն փաստը, որ Մատյանի ԻԳ զլխի Բ ենթազվխում թվարկելով իրեն տանջող դառը վշտերը՝ բանաստեղծը դրանց թվում նշում է նաև. «Եւ ի թառանչ սրտին հագագին դուռն հրդեհեալ/Եւ խոնաւ զաւրութիւն քմացն՝ ամենայն ուրէք տոչորեալ»: Նախ ասեմ, որ

¹⁶ Գալուստ Տեր-Մկրտչյան, Հայագիտական ուսումնասիրություններ, գիրք Բ, աշխատասիրությամբ պրոֆ. Պ. Հ. Հակոբյանի, Ս. Էջմիածին, 1993, էջ 126:

¹⁷ Հ. Միրզոյան, Նարեկացու առեղծվածը, էջ 110, նույնի՝ «Նարեկացիագիտական հետազոտություններ», էջ 64-65:

«Թառանչ» բառը Ստ. Մալխասյանցը բացատրում է՝ «Խոր՝ ուժգին հառաչանք, խոր վշտի արտահայտություն՝ յոզոց հանելով»¹⁸, իսկ հազագր՝ «ձայնաճեղք, ձայնարան, հնչափող», «որտեղ ձայն է առաջանում թոքերից օդը արտաշնչելիս»¹⁹: Քանի որ բանաստեղծն ասում է՝ հազագի դուռը հրդեհված է, այսինքն՝ այրված, վառված է, իսկ քիմքի խոնավությունն ամբողջովին տոչորված, ուստի այս ամենից հետևում է, որ ամենայն հավանակությամբ ինչ-որ չափով խաթարված է եղել բանաստեղծի ձայնարանը (քանզի ուր հրդեհ, այնտեղ անպայման ավերածություն), որից օգտվելով՝ բանասարկուներն իրենց թույլ են տվել հեզնելու ասելով՝ «Ձիաչման հազագին, գեութին շնչոյն»: Հնարավոր է՝ ընթերցողներից ոմանց կասկածելի թվա իմ այս ենթադրությունը, ուստի նման կասկածները փարատելու համար ցանկանում եմ բերել համանման մեկ օրինակ, որը հիմք է տալիս ասելու, որ մենք իրավունք չունենք չվստահելու բանաստեղծի խոսքին, որովհետև նրա յուրաքանչյուր բառ, բառակապակցություն ու նախադասություն ամփոփում է որոշակի տեղեկություն, որը ճիշտ չընկալելու կամ չհասկանալու դեպքում անխուսափելի են կոպիտ սխալներն ու անճշտությունները: Բանաստեղծը նույն ԻԳ գլխի Գ ենթագլխում, ի թիվս շատ հետաքրքիր դատողությունների, ասում է. «Եթե ջրովն **ընտրութեան փորձիմ՝** խորտակիմ,/Եթե դեղ ինչ **դատման ձգեմ՝** սատակիմ»:

Մատյանի գիտաքննական բնագրի աշխատասիրողներից Պ. Խաչատրյանն առաջին դատողության կապակցությամբ ծանոթագրել է. «Ակնարկում է շնացող կնոջը, որին Մովսեսը փորձել է ջրով (հմմտ. Թիւք, Ե., 16-22): Ըստ այդ ավանդության՝ «փորձութեան ջուրը» խմող մեղավորի որովայնն ուռչում ու պայթում է»²⁰: Առաջին հայացքից կարծես ամեն ինչ ճիշտ է, բայց բավական է փոքր-ինչ մտածել, և կտեսնենք, որ շնացող կնոջ դեպքում «փորձութեան ջուրը» խմելուց հետո ուռչում և պայթում է մեղավորի որովայնը, մինչդեռ բանաստեղծն ասում է, որ եթե փորձվեմ, այսինքն՝ փորձարկվեմ կամ ստուգվեմ, ապա կխորտակվեմ: Ինչպես տեսնում ենք, տարբերությունն էական է, բայց թե իրականում ինչ է ասված, պարզ դարձավ շնորհիվ համաաշխարհային գրականության գլուխգործոցներից մեկի, որտեղ ասվում է, որ նույնիսկ 16-17-րդ դարերում կախարդության համար կասկածվողներին փորձում էին ջրի միջոցով: Ըստ ընդունված կարգի՝ փորձվողը «եթե մնար ջրի երեսը՝ պետք է վառվեր որպես կախարդ, եթե սուզվեր ու մեռներ՝ դիտվելու էր որպես քրիստոնեաբար մահացած, և իբրև այդպիսին թաղվելու էր եկեղեցու այգում, որ գերեզմանատունն է»²¹: Չնայած հուն-

¹⁸ Ստ. Մալխասեանց, նշվ. աշխ.:

¹⁹ Նույն տեղում:

²⁰ Գրիգոր Նարեկացի, Մատեան ողբերգութեան, էջ 1010:

²¹ Շառլ դե Կոստեր, Ուլենշպիգելի և Լամմե Գուդգակի լեզենդը, ֆրանս. թարգմանեց Վահե Միքայելյանը, խմբագրությամբ և առաջաբանով ակադեմիկոս Ավ. Իսահակյանի, Եր., «Լույս», 1987, էջ 386:

վարյան ցրտին՝ կախարդության համար կասկածվող Կատլինը մեծ հանդիսավորությամբ ենթարկվում է փորձության, որն անցնում է բարեհաջող՝ կարճատև պայքարից հետո սուզվում է, մարդիկ նետվում են ջրանցքը և դուրս բերում «Կատլինին՝ ուշքը կորցրած և մեռելի պես փետացած», երրորդ օրը նա մահանում է և թաղվում «եկեղեցու այգում»²²: Կարծում են՝ այստեղից կարող ենք եզրակացնել, որ համաձայն բանաստեղծի ասածի՝ համանման պատժատեսակ գոյություն է ունեցել նաև մեզանում՝ միայն այն տարբերությամբ, որ, ըստ երևույթին, մեզ մոտ, ընդհակառակը, սուզվելը դիտվել է մեղավորության ապացույց, որից բանաստեղծը փաստորեն վախենում ու խուսափում է: Պատկերը գրեթե նույնն է նաև «Եթե դեղ ինչ դատման ձգեմ՝ սատակիմ» մտքի դեպքում, որի համար նույն աշխատասիրողը ծանոթագրել է. «Նշանակում է՝ եթե խրատ կամ ապաշխարություն ստանամ»: Մի՞ թե՛ Նարեկացին կարող էր խրատը կամ ապաշխարությունը համարել մահացու, երբ Մատյանում բազում ու բազմապիսի խրատներ է տալիս և անվերջ պահանջում ապաշխարել գործած մեղքերի համար: Հետևաբար, ճիշտ կլինի ենթադրել, որ ջրով փորձելուց բացի՝ հավանաբար եղել է նաև դեղով ստուգելու եղանակ, որից նույնպես փաստորեն զգուշանում է բանաստեղծը, որովհետև թե՛ մեկ և թե՛ մյուս դեպքում մահ է սպասում (խորտակիմ, սատակիմ):

8. Ինչպես շատ հաճախ, այս անգամ ևս խոսքը ազդու դարձնելու նպատակով ամենակարևոր ասելիքը հայտնում է վերջում, ուստի որոշակիորեն հնչած բամբասանք-մեղադրանքների թվարկումն ավարտում է այսպես. «Ձեւսն քան զսահման կանոնացն դրութեան՝/Ձիշխանականին զամենասփիռ բացարձակութիւն»:

Հետաքրքիր է, որ «բացարձակութիւն» բառը Մատյանում գործածված է ընդամենը չորս անգամ, որոնցից երեքը վերաբերում է Աստծուն, իսկ այս մեկը՝ բանաստեղծին: Դիտելի է և այն պարագան, որ Հայկազյան լեզվի նոր բառգրքում հեղինակներն այս օրինակը վկայակոչելիս կատարել են (փակագծերի մեջ) որոշակիացնող հավելում՝ «Ձիշխանականին (անձնիշխանութեան) զամենասփիռ բացարձակութիւն»: Փաստորեն հակառակորդները Նարեկացուն բամբասել-մեղադրել են նաև եկեղեցական ստորակարգության (հիերարխիայի) վաղուց սահմանված և մշտապես գործող կանոնները խախտելու, այսինքն՝ իրավասության սահմաններից դուրս գալու և իրավունքները գերազանցելու, իր անձի իշխանությունը ամեն ուղղությամբ և ամենքի վրա տարածելու հավակնության համար: Ինքնին հասկանալի է, որ նման մեղադրանք ներկայացնելու համար հակառակորդները պետք է ունենային ինչ-որ հիմքեր: Բարեբախտաբար բանաստեղծն անձամբ խոստովանում է, որ, այո, ինչ-որ ժամանակ իր կյանքում նման պահ եղել է: Օրինակ՝ Ի բանում կարողում ենք.

²² Նույն տեղում, էջ 387:

«Ամբարտաւանեցայ փռշիս շնչաւոր,/Ամբարհաւաճեցայ կաւս ձայնաւոր,/ Հպարտացայ հողս անարգութեան,/Ի վեր ամբարձայ մոխիրս մերժելի,/Բազուկ կառուցի բաժակս մանրելի,/Տարածեցայ առաւել իբր վեհ/Եւ դարձեալ իբրեւ զհերքեալ առ իս ինքն ամփոփեցայ,- Բարկութեան բոցով ցոլացայ տիղմս բանաւոր,/Իբր զանմեռ ոք մեծամտեցի,/Որ ընդ քառոտանեաց մահու եմ փակեալ»:

Մի կողմ թողնելով առաջին չորս խոստովանությունների բովանդակությունը, որը միանգամայն անընդունելի ու դատապարտելի էր, քանզի հարում էր յոթ մահացու մեղքերին, ուշադրություն դարձնենք հաջորդող երեքին, որոնք հասկանալու համար շատ կարևոր է **«բազուկ կառուցի»** բառակապակցությունը: Բառգրքում «բազուկ» բառի համար տրվում է հինգ բացատրություն, որոնցից «բազուկ կառուցելու» համար քիչ թե շատ պատշաճում են «Զօրութիւն, կարողութիւն, իշխանութիւն, և բռնութիւն» և «Թն բանակի, առաջք, կողմն» տարբերակները, որոնցից, հաշվի առնելով «կառուցի»-կառուցեցի բայի իմաստը, կարծում եմ, ավելի մոտ է «թն բանակի, առաջք, կողմն» բացատրությանը, որից հետևում է, որ բանաստեղծն ինչ-որ ժամանակ ստեղծել-կառուցել է համախոհներից ու կողմնակիցներից բաղկացած բանակաթն և գործել, ինչպես ինքն է ասում՝ «Տարածեցայ առաւել իբր վեհ», բայց պարտվելով «իբրեւ զհերքեալ»՝ նորից ինքնամփոփվել է («առ իս ինքն ամփոփեցայ») նախկին կարգավիճակի մեջ: Ասվածը ճիշտ հասկանալու համար շատ կարևոր է իմանալ նաև **«վեհ»** բառի իմաստը, որը նույն բառգրքում բացատրվում է. «Աւագ. բարձր. ասեղ. վերագոյն. գերագոյն. մեծ. գեր ի վերոյ. առաւելեալ. ընտիր. լաւագոյն. պանծալի. գերաշխարհիկ. Մեծապատիւ»: Ինքնին հասկանալի է, որ կուսակրոն քահանավարդապետ Նարեկացու կարգավիճակը չէր բավարարում վերը թվարկված իմաստներին, ուստի դրանց համապատասխան, այսինքն՝ վեհի նման գործելու-տարածվելու համար պետք է դուրս գար իր իրավասության շրջանակներից, ասել է թե՛ գերազանցեր իր իրավունքները և գործեր ըստ այդմ: Բնական է նաև, որ առժամանակ այդպես գործելուց հետո կրելով պարտություն՝ պետք է վերադառնար նախկին կացությանը, այսինքն՝ ինքնամփոփվեր նախկին իրավասության սահմաններում: Մինչդեռ նախքան հերքվել-պարտվելը գործել է **բարկութեան բոցով ցոլացած** և անմահի նման **մեծամտացած**: Կարծում եմ՝ միանգամայն իրավունք ունեւ եզրակացնելու, որ բանաստեղծի՝ **«Տարածեցայ առաւել իբր վեհ»** խոստովանությունը և հակառակորդների ձևակերպած՝ **«Զիշխանականին զամենասփիռ բացարձակութիւն»** բամբասանք-մեղադրանքը պատմական միևնույն իրողության նույնաբովանդակ, բայց այլատեսակ դրսևորումներ են:

Վստահ եմ՝ ընթերցողն իրավացիորեն կարող է հարցնել. կա՞ Մատյանից առաջ բանաստեղծի թողած մատենագրական հարուստ ժառանգության մեջ այդօրինակ եզրակացության համար քիչ թե շատ

հիմք տվող որևէ երկ կամ թեկուզ հեռավոր ակնարկ: Բարեբախտաբար պատասխանը միանշանակ դրական է. այդպիսի երկ է Կճավա վանքի վանահորը բանաստեղծի գրած թուղթը, որը ոմանք համարում են հակաթոնդրակյան հակաճառություն²³, մինչդեռ բուն բովանդակությամբ այն բացահայտ հանդիմանություն է՝ ուղղված հիշյալ վանահորը: Այդ է զգացվում թղթի սկզբից մինչև վերջ, որ ավարտվում է հետևյալ եզրակացությամբ. «Եւ արդ, Տէր Հայր, մի դժուարիք ընդ բանս գրոյդ, եւ զանխարդախ սերդ ատելութիւն վարկանիք, զի սերն Քրիստոսի ստիպէ զմեզ յայտոսիկ, եւ կամիմք զձեզ ամբիծս լինել, եւ զհարն Անանիայի զլիագիտութեամբ զմատենսն, որ ընդդէմ հերձուածողացն հոգս տարեալ գրեաց, եւ դուք գրել հրամայեցէք»²⁴ (ընդգծ. իմն են – Հ. Մ.):

Եթե փորձենք որոշել սույն թղթի գրության ժամանակն ու պատմական պայմանները, անվարան կանգ ենք առնում 992 թ. կաթողիկոսական ընտրությանը նախորդած կարճատև ժամանակահատվածի վրա, երբ Խաչիկ Արշարունի կաթողիկոսի մահից հետո կաթողիկոսական աթոռը մի պահ մնացել էր թափուր, որից օգտվելով՝ թոնդրակեցիներն աշխուժացրել էին իրենց գործունեությունը, իսկ հոգևորականներից ոմանք կամա թե ակամա դրսևորում էին թոնդրակեցիամետ հակումներ: Վերջիններիս զսպելու և կարգի հրավիրելու նպատակով՝ Նարեկացին, որ արդեն հավակնում էր կաթողիկոսության, իր պարտքն է համարել գրել այն՝ իր բառերով ասած՝ տարածվելով «առաւել իբր վեհ», բայց հաջողություն չունենալուց հետո ստիպված վերադարձել է նախկին կարգավիճակին՝ «իբրեւ զհերքեալ առ իս ինքն ամփոփեցայ»: Այդ՝ նախընտրական շրջանում բանաստեղծի նետած բումերանգը հետընտրական շրջանում վերածվել է «Ձեւսն քան զսահման կանոնացն դրութեան /Ձիշխանականին զամենասփիռ բացարձակութիւն» բամբասանք-մեղադրանքի և ահավոր ուժով հարվածել իրեն:

Արդ, այսպիսին է առաջադրված հարցի իմ պատասխանի համառոտ շարադրանքը, իսկ ավելին իմանալ ցանկացողին խորհուրդ կտամ ուշադիր ընթերցել ամբողջ Մատյանը և հատկապես ԽԵ բանը:

Բանալի բառեր – բամբասանք, բանասրկել, հակառակորդ, թշնամի, մեղադրանք, կաթողիկոսի ընտրություն, պատիժ, օտարամոլություն, կարգազանց

ГРАЧИК МИРЗОЯН – *Анализ наветов, звучавших в адрес Нарекаци.* –

Хотя при создании своего шедевра Григор Нарекаци сильно нервничал из-за отравлявших его жизнь оговоров, доньше никто не попытался выяснить, о каких конкретно сплетнях и обвинениях идёт речь. В статье показано, что поэт не только роптал в связи с клеветой, но и, воспользовавшись литературно-художественными средствами, в главе 45-й «Книги скорбных песнопений» собрал воедино всю напраслину и красочно воспроизвёл её. Причём, исповедуясь, поэт искренне поведал о событиях своей жизни, которые дали повод измышлениям его

²³ Տե՛ս Վ. Նալբանդյան, նշվ. աշխ., էջ 30, Գր. Պըլտյան, նշվ. աշխ., էջ 351:

²⁴ «Գիրք թղթոց», էջ 623:

недоброжелателей. Анализируя признания такого рода и нападки, автор приходит к выводу, что враги поэта злонамеренно извращали черты его характера и поведения, ставили ему в вину проповедь вредных идей, сочувствие к еретическим движениям, небрежение отечественными традициями, неуважение к правилам церковной иерархии, гордыню и прочие прегрешения. Всё это возымело для поэта судьбоносное значение.

Ключевые слова: *сплетня, клеветать, противник, враг, обвинение, выбор католикоса, наказание, чужезапаклонство, своевольник*

HRACHIK MIRZOYAN – *Analysis of Gossips Addressed to Grigor Narekatsi.* – Although Grigor Narekatsi seriously complained in his masterpiece that malicious people hurt him and embittered his life, no one has so far tried to find out what gossip-accusations the poet was speaking about. The article shows that besides complaining, the poet had by unique literary-artistic means reproduced all those gossips in his Book of Lamentations, Section 45. Moreover, the poet had, in the form of confessions, sincerely presented all those events that had happened to him in his life, giving rise to the rumors of his opponents. Parallely, analysing such confessions and gossip-accusations present in the Book of Lamentations, the author of the article comes to the conclusion that the opponents and the enemies of the poet, with malicious considerations in mind, interpreted some of the traits of his character, behavior, activity and practice in a distorted way, accusing him of propagating futile ideas, promoting sectarian movements, neglecting native traditions, perjury, intention to respond to evil deeds in an evil way, disrespect for the rules of the church hierarchy which were being violated, imposing his own views on others and other similar acts, which, unfortunately, had been crucial for the poet.

Key words: *gossip, slander, opponent, enemy, prosecution, election of Catholicos, punishment, altruism, violating order*